

УДК 811.111

Дорда С.В.

*Українська академія банківської
справи НБУ*

СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ У ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ

Необхідність розробки загальнолінгвістичних інтеграційних проблем сприяла вивченню „крізних понять”, до яких можна віднести соціальний статус людини. У прагмалінгвістичному аспекті соціальний статус людини розкривається перш за все в моделях мовленнєвих актів.

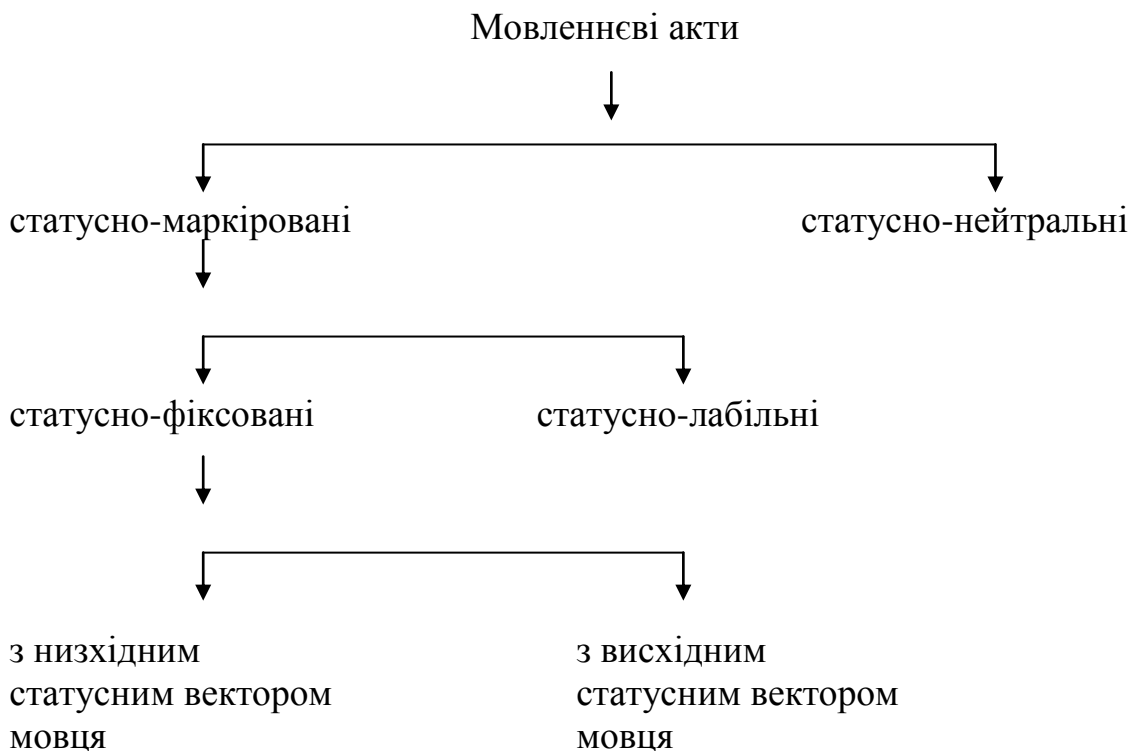
Інтенсивний розвиток соціолінгвістики і психолінгвістики, теорії мовленнєвих актів, лінгвістичної прагматики та семантики призвів до недостатнього взаєморозуміння фахівців, які розробляють окремі проблеми лінгвістики. Виникає необхідність розробки загальнолінгвістичних інтеграційних проблем і побудови відповідних моделей. Одним із можливих підходів до вирішення даної проблеми є вивчення "крізних понять", що по-різному висвітлюються в окремих лінгвістичних дисциплінах, однак мають єдину природу. Об'єднуючи понятійні системи соціолінгвістики і лінгвістичної семантики на базі прагматики, соціальний статус людини, як нам здається, належить саме до таких „крізних понять”. **Завдання** даної статті - розглянути соціальний статус людини в прагмалінгвістичному аспекті.

У прагмалінгвістичному аспекті соціальний статус людини розкривається перш за все в моделях мовленнєвих актів. Зміст висловлювання розпадається в мовленнєвоактивній моделі на три складових: 1) що мовиться (локуція), 2) який поведінковий сенс виражається (іллокуція), 3) який ефект або результат мови (перлокуція) [3, 86-88]. Центральним моментом у мовленнєвому акті є іллокуція, тип мовної дії.

У лінгвістичній літературі запропоновані різні критерії вимірювання іллокутивних актів. Для нас важливим є те, що один з провідних критеріїв - це статус або становище мовця і слухача. **Соціальний статус** ми розуміємо як відносне становище комуніканта в соціальній ієрархії. З цієї точки зору

мовленнєві акти можуть бути підрозділені на два класи: статусно-маркіровані і статусно-нейтральні [2, 100]. До статусно-нейтральних мовленнєвих актів можна віднести твердження, розповіді. До статусно-маркірованих мовленнєвих актів можна віднести накази і вимоги, прохання і блага, розпорядження та заборони. Статусно-маркіровані мовленнєві акти можуть бути розділені на статусно-фіксовані і статусно-лабільні. До перших відносяться мовленнєві акти із заданою позицією адресанта (наказувати, вирішувати, лаяти, благати), до других - мовленнєві акти із змінним статусним вектором, тобто такі, в яких статусний вектор залежить від ситуації спілкування (звертатися, обіцяти, дякувати). Статусно-фіксовані мовленнєві акти залежно від статусного вектора поділяються на мовні акти з низхідним і висхідним статусним вектором (наказувати - лестити).

Схематично це можна представити наступним чином:

В основу запропонованої класифікації покладено три критерії:

- 1) маркірованість статусу,
- 2) фіксованість статусу,

3) вектор статусу.

Перший критерій дозволяє виділити статусно-маркіровані мовленнєві акти, другий і третій критерії дають можливість провести їх класифікацію на підставі статусу учасників.

Наведена схема багато разів ускладнюється з урахуванням непрямих мовленнєвих актів, наприклад, наказ у вигляді прохання, докір у вигляді подяки. Мовленнєві акти характеризуються складною структурою і виражаються у вигляді більш дробових різновидів. Наприклад, мовленнєвий акт вибачення включає п'ять типових компонентів: 1) вираз вибачення, 2) пояснення причини, 3) визнання відповідальності, 4) пропозиція компенсувати завданий збиток, 5) обіцянка поводитися краще надалі [8, 52]. Чим більше соціальна дистанція між учасниками спілкування, тим більш вірогідне використання розгорненої схеми вибачення з обґрунтуванням причин, визнанням відповідальності і, за певних обставин, обіцянка поводитися краще. Надзвичайні обставини спілкування або перехід спілкування в екстремальний емоційний режим нейтралізує статусні відмінності [5, 50]. За надзвичайних обставин може встановлюватися нестандартна ієрархія учасників спілкування.

Соціальний статус людини безпосередньо пов'язаний із використанням мови як засобу дії. Йдеться про перлокутивний аспект статусних відносин у мові. Структура перлокутивного акту включає агента, об'єкт, спосіб, знаряддя і чинники здійснення. "В ролі чинників перетворення аспектів мовленнєвого акту в знаряддя здійснення перлокутивного акту виступають культурні універсалії" [4, 59]. Вплив розповсюджується на ціннісну сферу особи, а соціальний статус людини є ціннісною категорією.

Культурні універсалії є комплексом цінностей (value cluster). Згідно Фішману [9, 257], комплекс цінностей виводиться з поведінкових сфер спілкування, таких як сім'я, дружні взаємини, виробництво. Поведінкові сфери спілкування включають статусні відносини людей, що грають ту або іншу роль. М. Юсселер виділяє три форми реалізації (або три сторони спрямованості) соціолекта:

1) групова приналежність (соціально-економічний статус, покоління, стать, членство в якій-небудь організації);

2) орієнтація (уявлення та ідеї, що виникають унаслідок приналежності мовця до групи, верстви, класу);

3) історичний фон (соціально-історична ситуація) [6, 145-147].

У соціосеміотичній теорії М.Халлідея ситуації спілкування, що займають центральне місце в його моделі, обумовлені статусно-рольовими відносинами (стратифікаційна лінія), контекстом культури (нормативна лінія) і мовною системою (мовна лінія) [10, 33]. Дія здійснюється за допомогою мовної системи в контексті культури і спрямована на зміну або збереження статусно-рольових відносин. Р.Ходж і Г.Кресс пропонують поняття логонімічної системи (logonomic system) для моделювання впливу однієї соціальної групи на іншу. Під логонімічною системою розуміється набір правил, що визначають умови для створення і сприйняття значень. Ці правила визначають:

1) хто має право формувати, передавати або знати, розуміти значення;

2) що позначається;

3) які обставини позначення;

4) які модуси позначення (як, коли і чому щось позначається) [11, 4].

Вплив на людину є комплексним впливом на його емоційну і раціональну сферу, на сферу знання і поведінки. Ч.Бергер і Дж.Брейдак [8, 79] побудували інтеграційну модель знання і поведінки. Виходячи з того, що однією з комунікативних функцій мови є зниження невизначеності, автори створили схему зняття когнітивної і поведінкової невизначеності.

Когнітивна невизначеність (рівень знання) розуміється як неозначеність відносно уявлень і установок партнерів по комунікації і/або самого мовця, поведінкова невизначеність (рівень поведінки) як ступінь передбачуваності поведінки в даній ситуації. Соціальний статус людини займає проміжну позицію в рівнях розуміння людської поведінки і корелює з імовірним розумінням точки зору партнера.

Можна виділити три типи впливу - на культурологічному, соціальному і психологічному рівнях. Дія на культурологічному рівні здійснюється всім контекстом культури, в якому знаходиться людина. Дія на соціальному рівні є впливом на людину як на представника тієї або іншої групи і здійснюється цілеспрямованим вибором засобів дії. Дія на психологічному рівні є індивідуальним впливом і здійснюється як перехід в сферу особистісних сенсів. Будь-яке спілкування в більшій або меншій мірі містить елемент дії на адресата, який інтерпретує отриману інформацію, а отже модифікує свій внутрішній світ [1, 16].

Наприкінці можна сказати, що соціальний статус людини в лінгвопрагматичному аспекті, будучи багатовимірним утворенням, інтегрує в собі проблематику різних галузей мовознавства і разом з тим сприяє усвідомленню цілісності предмета лінгвістичного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демьянков В.З. Специальные теории интерпретации в вычислительной лингвистике. – М., 1988. – 86 с.
2. Карасик В.И. Язык социального статуса. М.: Ин-т языкознания РАН; Волгогр. гос. пед. ин-т, 1992. - 330 с.
3. Остин Дж.Л. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. Вып.17. Теория речевых актов. - М.:Прогресс, 1986. - С.22-129.
4. Почепцов О.Г. Основы прагматического описания предложения. - Киев: Вища шк.,1986. - 116 с.
5. Романов А.А. Системный анализ регулятивных средств диалогического общения. – М., 1988. – 183 с.
6. Юсселер М. Социолінгвістика: Пер. с нем. – Киев, 1987. – 200 с.
7. Berger C.R., Bradac J.J. Language and social knowledge: Uncertainty in interpersonal relations. – L., 1982. – 151 p.

8. Cohen A.D., Olshtain E., Rosenstein D.S. Advanced EFL apologies: What remains to be learned //International journal of the sociology of language. – Berlin etc., 1986. – Vol. 62: Festschrift in honor of Charles A. Ferguson. – P. 51-74.
9. Fishman J.A. The sociology of language: An interdisciplinary social science approach to language in society //Advances in the sociology of language. – The Hague; Paris, 1976. – Vol. 1: Basic concepts, theories and problems: Alternative approaches. – P. 217-404.
10. Halliday M.A.K. Language as social semiotic: The social interpretation of language as meaning. – L., 1978. -256 p.
11. Hodge R., Kress G. Social semiotics. – Cambridge, 1988. – 285 p.

С.В. Дорда. Социальный статус человека в прагмалингвистическом аспекте.

РЕЗЮМЕ

Необходимость разработки общелингвистических интегративных проблем способствовала изучению „сквозных понятий” к которым можно отнести социальный статус человека. В прагмалингвистическом аспекте социальный статус человека раскрывается, прежде всего, в моделях речевых актов.

S.V. Dorda. Pragmatic and Linguistic Aspect of the Social Status.

SUMMARY

The necessity of the development of the general linguistic integrative problems contributes to the study of “transparent concepts”. Social status can be considered one of them. Pragmatic and linguistic aspect of the social status is exposed in the models of speech acts.

Дорда, С.В. Соціальний статус людини у прагмалінгвістичному аспекті [Текст] / С.В. Дорда // Філологічні науки: збірник наукових праць. – Суми: СДПУ ім. А.С. Макаренка, 2007. – С. 24-28.